

Murádin Jenő

Előzmények az erdélyi művészeti oktatás újraindításához

(folytatás)

A második világháborús frontátvonuláskor, még Németország kapitulációja előtt, Kelet-Európa népei már keserű ízelítőt kaptak abból, hogy a várt *főlszabadulás* nem azt hozza majd, amiben reménykedtek.

A Romániához visszakerült Észak-Erdélyben a kifosztott városok nyomorúságával, a polgári kultúra elképesztő pusztulásával egyidőben a magyar társadalmat külön is sújtó tragédia is társult. Katonák, hadifoglyok és ártatlan lakosok végtelen sora indult kényszermunkára a szovjet táborok felé. Közöttük volt a magyar szellemi élet és művészközösség számos tevékeny alkotója, akik, ha túléltek a fogságot, csak évek múltán térhettek haza.

Az otthon maradottakra várt, hogy megfogyatkozva bár, de erejükből telően mindent újrakezdenek. Megszűnt a művészeti élet szervezeti kerete, feloszlott a Barabás Miklós Céh, az erdélyi részek fiataljai ismét képzési lehetőségek nélkül maradtak. A bezártság érzése egyre nyomasztóbb lett, az elszigeteltség fizikai valósággá változott. A vasfüggöny nemcsak a Nyugat felé zárta le a határokat, hanem a szovjet mintájú szocializmus útjára tért „baráti” államokat is szögesdrótkerítések és aknamezők választották le egymástól. Külföldi tanulmányutak, de akár pesti főiskolai jelentkezések sok évig szóba sem kerülhettek.

A művészeti képzés lehetőségeit, a bármilyen csüggesztő állapotok ellenére, ismét csak otthon kellett megteremteni. Reménységet a bizakodókban egy demokratikus átalakulás ígérete támasztott.

Ebben hitt, mert hinni akart, az újra kisebbségi sorsba jutott erdélyi magyarság is. Ám ahogyan a szovjet rendszerű diktatúra fölszámolta a polgári koalíciót, s a párizsi békével helyreálltak a trianoni határok, a nagy remények is lassan szertefoszló, csalóka szivárvánnyá változtak. Mindez nem volt sem egyszerű, sem elejétől átlátható folyamat. Életes alapításokat sorvasztottak el át-szervezések, vagy követtek átmeneti engedmények. Az örök optimisták nehezen adták föl. Elfogadhatatlan volt számukra, hogy évek vagy évtizedek munkája esik áldozatul a szocializmus jelszavai mögött megbúvó nacionál-sovinizmusnak.

Erdély szellemi központjában, az 1944-es év súlyos megpróbáltatásait átélt Kolozsváron, nem sokkal az orosz csapatok október 11-i bevonulása után kezdeményező lépések történtek a művészeti élet újjászervezésére. Az év végén, illetve a következő esztendő tavaszán két csoportkiállítás jelzi a művészi

megnyilatkozás igényét. Nem sokkal a frontátvonulás után létrejött a Józsa Béla Athenaeum²⁵, amely a közművelődés egész feladatkörét átvállalta, beleértve egy képzőművészeti szakosztály életre hívását is. A következő lépés 1945-ben egy rajz- és festőiskola megindítása volt. Szolnay Sándor és az időközben Kolozsvárra költözött Kovács Zoltán vállalta az iskola vezetését. Az alapítás a Józsa Béla Athenaeum képzőművészeti szabadiskolája néven kezdte meg működését, s az említett év júniusától fogadta az első növendékeket.

Az iskola fönntartását a városi szaktanács biztosította, és a tanítás az akkor üresen álló sétatéri korcsolyapavilonban folyt. Ugyanott működött tehát, ahol az egykori Belle-Arte, s ahol még korábban magániskolák tanárai béreltek műtermeket. Kovács Zoltán maga is odaköltözött, s a közelben, a Múcsarnokban lakó Szolnayval gondolták át az iskolavezetés ügyeit. A betegeskedő Szolnay feladatait egyre inkább Kovács vette át, aki szervezője, tanára, „minde-nese” lett az iskolának.

Nyomasztó gondok, rendkívüli nehézségek tornyosultak az iskolavezetés elé. Az épületet helyre kellett hozni, ablakait beüvegezni (az üveg szinte beszerezhetetlen kincs volt a háborús károkat szenvedett városokban), fát kellett szerezni a fűtéshez, s padokat, asztalokat, rajztáblákat, festőállványokat biztosítani. Kovács tette készen és erélyes föllépéssel oldotta meg a feladatokat. Ez a szervezői tapasztalata kamatozott azután 1948-ban a Magyar Művészeti Intézet létrehozásában.

Az öt műteremből álló iskolahelyiséget ingyen kapták meg a várostól. Ott állították be a modelleket, s a növendékek a csekély beiratkozási díj és tandíj befizetésével dolgozhattak; a rajz és festészeti gyakorlatok mellett művészettörténeti, esztétikai előadásokat hallgattak. Amihez akkor hozzá lehetett jutni, László Gyula: *Forradalmak az újkori művészetben* című sokat forgatott könyve volt. A kiadványt a Józsa Béla Atheneum jelentette meg 1945-ben – 5000 példányban. Az 1945. június 1-jétől működő iskolába 44 növendék iratkozott be, melyek közül végül is 12-en látogatták rendszeresen a kurzusokat. Kovács Zoltán hagyatékában nemcsak erről találunk följegyzéseket, hanem távlati elgondolásairól is. „Természetes igényként mutatkozik ezek után egy képzőművészeti főiskola felállítása – írja 1945. szeptember 20-i keltezésű »összefoglaló jelentésében«. – Ugyanez áll a zene és színésziskolákra is. [...] Ezen iskolák (képzőművészeti, zene, színész) alapját képeznék a jövő ez irányú főiskoláinak. Erős, életképes működésükkel kész tények elé állítanák országunk illetékes minisztériumát, és joggal követelhetnénk egy év múlva ezen iskolák főiskolai rangra való emelését.”²⁶

E a gondolatok mintegy előrevetítik a szabadiskolai formát meghaladó

oktatási rendszer, a magyar és román művészeti intézetek 1948-as megalakulását.

A kolozsvári kezdeményezésektől teljesen függetlenül Nagyváradon Zenekonzervatórium és Képzőművészeti Iskola alakult.

A nagy kultúrhagyományokra visszatekintő városban tehetséges alkotók közössége szerveződött, a háborús frontátvonulás után kiállításokat rendeztek, és vállalták a művészeti oktatás megszervezését is. Budapesti főiskolai tanulmányait követően szülővárosába, Nagyváradra tért haza Miklóssy Gábor, ugyancsak visszatelepedett a szobrász Fekete József, és számíthattak fiatalabb vagy idősebb művészek közreműködésére is.

A nagyváradai Képzőművészeti Iskola 1945 szeptemberében nyílt meg. Egy ideig szerény körülmények között, egy bérház harmadik emeletén rendezkedtek be, és kezdettől városi támogatást kaptak. Az iskola oktatómunkája igényes, nagyon színvonalas volt. Már az alapítás évében 60 növendéket fogadhattak, s a látogatottság magas száma még évekig megmaradt. 1946-ban 69, 1947-ben 60, 1948-ban 47 tanítványt jeleznek kimutatásaink. Minden év szeptemberében felvételi vizsgát szerveztek, naponta délután 4-től 8-ig folyt a tanítás. Év végén záró kiállítással adtak számot eredményeikről.

Bár a tanárok az évek során változtak, működésüket elég pontosan nyomon lehet követni. Festészetet tanított Miklóssy Gábor és Cs. Erdős Tibor, rajzot Balogh István, grafikai technikákat (az igazgatói tisztséget is vállaló) Radványi Károly, majd Fleischer Miklós, szobrászatot Fekete József és Máthé József. Tanítottak tipográfiát és mozaikművészetet is. A növendékek közül kiemelkedett Hora Coriolan, Szabó Ilona, Kondorosi Vilma, Ádám András, Krajnik Ilona, Kahán Sára.

Az alapítás életereje azután apadt el, hogy tanárai közül Miklóssy Gábor és Cs. Erdős Tibor a kolozsvári képzőművészeti főiskolán kaptak katedrát, és elköltöztek Nagyváradról. Maga az iskola is átalakult, nagyobb hangsúlyt az iparművészetre fektetve. Igazgatója Fleischer Miklós, vezető tanára 1949–1955 között Mózes Teréz lett.

A magyar művészeti intézet

Minden jel arra mutatott, hogy pár évvel a háború után megérett a helyzet az erdélyi képzőművészeti főiskola életre hívásához, vagy – ha az előzményeket tekintjük –, újraalakulásához. Túl kellett lépni a helyi támogatottságú szabadiskolai modelleken. Intézményesített formát kért a diploma megszerzésének, a képzés országos elismerésének rendje.

Kolozsváron a Magyar Népi Szövetség²⁷ egyik gyűlésén, 1947-ben már fölmerült a képzőművészeti főiskola alapításának gondolata, melynek meg-

szervezésére Kovács Zoltánt látták legalkalmasabbnak.

A művészeti főiskolai oktatás intézményesítésére mégsem úgy került sor, ahogyan tervezői elgondolták. Létrehozásáról központi rendelkezés született.

Az 1948. augusztus 3-án megjelent, ún. tanügyi reform az egész országra kiterjedő hatállyal szervezte át a romániai oktatási rendszert. Az egyházi iskolák megszüntetése súlyos csapást mért a kisebbségekre; ugyanakkor új intézmények születtek. A Közoktatásügyi Minisztérium 1948. október 26-án kelt 249. számú törvényerejű rendelete a művészeti ágak összességét egyesítő erdélyi központú főiskola föllállításáról intézkedett. Eszerint Kolozsváron Román és Magyar Művészeti Intézet (Institutul de Arte din Cluj) kezdi meg működését, három-három karral. Közülük kettő (a színművészeti és zeneművészeti fakultás) párhuzamosan működött, míg a táncművészeti kar a román, a képzőművészeti kar a magyar intézethez tartozott. Utóbbiak esetében csak adminisztratív besorolásról volt szó, mert mind a koreográfiai, mind a képzőművészeti kar kétnyelvű, különálló intézményként működött.²⁸

Még ha mindez rövid ideig tartott is, az erdélyi oktatás történetében példátlan eset, hogy a román intézet mellett *magyar nyelvű képzőművészeti főiskolája* alakulhatott Kolozsvárnak. A tanárok nemzetiségi aránya 50-50%-ban volt román és magyar, s ugyanez vonatkozott a diákok számára is.

1948–1949-ben mintegy 100, a következő tanévben összesen 147 hallgató iratkozott be. A tervezett tanulmányi idő hat év volt, a rajztanárképzőn öt. A művészképző szakjai: festészet, szobrászat, grafika, belépítészet, textil. Az elméleti tantárgyak oktatása külön évfolyam-csoportokban magyarul és románul folyt.

A magyar Művészeti Intézet létrehozásában, de az erdélyi művészeti oktatás későbbi rendszere alapozásában is a festő és intézményvezető Kovács Zoltán vállalt példamutatóan hatékony szervező-kezdeményező szerepet. Hetek, hónapok lázas munkája előzte meg az intézmények, karok megalakulását. Kezdetben Balogh Edgár²⁹ és Kovács Zoltán még közösen dolgozott a terveken. Miután azonban Balogh Edgár az egyetemi átszervezésekben kapott feladatot, a munka teljes súlya Kovácsra nehezedett.

Visszaemlékezéseiben a festő részletekbe menően kitér arra, milyen bonyolult viszonyok között folyt a szervezés. A karok elhelyezésének gondjai, a diákszállások biztosítása, a növendékek toborzása (a tehetségkutatás) mellett személyes ellentétek, gáncsoskodások parazsát is oltani kellett. Együtt gondolkodó csapatot összehozni alkotó- és előadóművészekkel ma is, a múltban is, igencsak embert próbáló feladat. Kovács igazi kultúrdiktátorként, ha kellett ellentmondást nem tűrően oldott meg forró helyzeteket.

Érdeme, hogy kapcsolatai és befolyása révén a képzőművészeti, illetve zeneművészeti karok számára megszerezte a Mátyás-szülőház műemlék-épületét, a gyönyörű gótikájában pompázó ferencrendi kolostort és az Erdélyi Múzeum Egyesület 1848-as múzeumának Roosevelt utcai székházát. Ezek az épületek így menekültek meg a további rongálódástól, a beláthatatlan pusztulástól. Jellemző az akkori proletkultos időkre, hogy az óvári ferencrendi zárdában vasipari tanoncotthont akartak létesíteni.³⁰

A forrásokból világosan körvonalazódik Kovács Zoltán iskolaépítő koncepciója. Már 1947-ben így nyilatkozott a főiskola szükségességéről, és arról, mit jelenthet ez az intézmény az erdélyi magyarság számára. „Az új időknek megfelelően Kolozsvárra akarjuk összpontosítani az erdélyi magyar képzőművészet minden erejét. Ezt az elképzelést két fontos körülmény indokolja. Az első a közvetlen szomszédságban levő Kalotaszeg ősi magyar népe, mely a népi karakternek megfelelő művészképzés legjobb forrása, a második a szórványvidék, ahol az együtt élő népek kultúrájának kölcsönhatása ad művészi anyagot. A magyar tannyelvű képzőművészeti főiskola a román képzőművészeti oktatás tanítási terve szerint működne, azzal a különbséggel, hogy a magyar jellegű művészet lenne a tanítási anyag.”³¹ Mindehhez Kovács visszaemlékezéseiben még hozzáfűzi, hogy annak idején – budapesti diákkora végén – magával hozta a magyar Képzőművészeti Főiskola szabályzatát, mely alapul szolgált a kolozsvári intézmény szerkezetének kialakításához.³²

Az iskolateremtésben természetesen a korra jellemző elvárások ugyanúgy érvényesültek, mint a magyarság nemzeti szempontjai. Például a *tehetségkutató* minden főiskola számára előírt kritériuma. Az ideológia a „polgári elemek” visszaszorítását követelte meg. A vidéket járó tanárok többsége azonban a valóságos tehetségek föl kutatására törekedett. Munkájukat a Magyar Népi Szövetség, de az egyházak is segítették. A Magyar Művészeti Intézet színművészeti karára így kerültek föl például olyan kiváló tehetségek, mint Csíky András Székelyudvarhelyről, Krasznai Paula Zilahról, Nagy Iza Nagyváradról, Bán Anikó a Küküllő mentéről, Elekes Emma és Ács Alajos Kolozsvárról. A képzőművészeti intézetbe így jutott be Szatmárnémetiből a tehetségével messze kitűnt Tóth László, a jelenleg Münchenben élő festő. Nem volt ritka az az eset, hogy azelőtt magániskolában tanult növendéket a főiskola másod- vagy harmadévre vették föl.

A Magyar Művészeti Intézet reménykeltő megszületésének, majd gyors fölszámolásának politikai hátterét a leghitelesebben szintén Kovács Zoltánnak, az intézmény rektorának emlékezései idézik meg.

„A párizsi békeszerződés megkötése előtt a román államnak elsőrendű érdeke volt, hogy minél kedvezőbb, demokratikusabb színben tűnjön fel a

győztes nagyhatalmak előtt, jelezve, hogy szakított a két világháború közötti megkülönböztető kisebbségnyomorító politikával. Petru Groza miniszterelnök és Sztálin 1945. márciusi levélváltása nyomán a román adminisztráció bevonulhatott ugyan Észak-Erdélybe, gyakorlatilag tehát visszaálltak a trianoni határok, de mivel nemzetközi egyezmény még nem szentesítette őket, egyfajta versenyfutás, rivalizálás létezett Románia és Magyarország között. A magyar kormány bizonyos határmódosításokat kért, erre vonatkozó javaslatokat készített elő a békekonferenciára. Ez volt a magyarázata a román állam soha addig, és soha azután nem tapasztalt engedékenységének, megértésének az erdélyi magyarság jogos követeléseiről, mozgatórugója különböző társadalmi és művelődési intézményeink erőre kapásának, illetve gyors kiépülésének. S bár a főiskola szervezésekor már 1948-at írtunk, és a békeszerződést 1947 februárjában aláírták, belpolitikai szempontok miatt sem lehetett a létrejött egyezményeken és megállapodásokon egyik napról a másikra változtatni.”³³

A fenyegető felhők csakhamar gyülekeztek. A színpadok mögött kitervelt és nagyon átgondolt stratégiával két év után megszüntették a magyar művészeti oktatórendszer önálló és egységes intézményét.

A főszerző forgatókönyvéhez tartozott, hogy az 1950-es év tavaszán, minden előzmény nélkül, egész oldalas támadó írás jelent meg a párt-sajtóban. Címe: *Elszűrt nevelést a Magyar Művészeti Intézetben!*³⁴ Az általános fogalmazású vádak között szerepelt az elszigetelődési tendencia, a nemzeti bizalmatlanság, a polgári ideológia továbbélése. Következmény: az intézetet három részre bontották, és a megfelelő román karokkal egyesítették. A színművészeti főiskola magyar tagozatát mint önálló intézetet 1954-ben Marosvásárhelyre helyezték át.

A Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola

Jóllehet az erdélyi részekben ez az intézmény vállalta át a művészképzés összetett feladatát, és működése ötven év óta folyamatos, történetéről e tanulmány csak nagyon vázlatos képet nyújthat. Sem a kolozsvári, sem a bukaresti képzőművészeti akadémiáról (utóbbi Nicolae Grigorescu nevet viseli) nem készült elemző értékelés. Az alapkutatások hiányoznak tehát, melyet a levéltári anyag rendezetlensége és hozzáférhetetlensége gátol. A bemutatás ilyenformán adatszegény, kényszerűen elnagyolt és csak felülnézetű lehet.

A Magyar Művészeti Intézet szétdarabolása után, mely egyébként a Román Művészeti Intézet megszűnését is jelentette, a bukaresti kormány, a minisztertanács 1137/1950. számú rendelete alapján önálló, de *két előadási nyelvű*

képzőművészeti főiskolát hozott létre Kolozsváron. Az új intézmény a román festészet előfutára, Ion Andreescu (1850–1882) nevét vette föl. A főiskola rektora Aurel Ciupe lett, tanulmányi igazgatója – rövidesen bekövetkező eltávolításáig – Kovács Zoltán.

Megkönnyítette a munkát az a körülmény, hogy a tanári kar nagyrészt már összeállt; művészpédagógusaik legjobbjait a két művészeti intézettől megörökölték. Bár a Ion Andreescu főiskola, a bukaresti Nicolae Grigorescu Szépművészeti Akadémiához hasonlóan országos intézményként működött (diákjaik bárhonnan jöttek is, bármelyikre beiratkozhattak), a kolozsvári alapítás *erdélyi színezetét* latens módon mindvégig megőrizte. A tanárok meghívásakor azt az elvet tartották szem előtt, hogy azok kerüljenek vissza, persze a még aktívak közül, akik a két világháború közötti kolozsvári és temesvári iskolában tanítottak. Ezt vallotta a Magyar Művészeti Intézet rektora, Kovács Zoltán is, de a gondolat már a tervezetési szakaszokban tisztán jelentkezett. Szolnay Sándor írt erről Aurel Ciupénak, a Temesvárra címzett 1945–1946-os leveleiben. Elmondja, hogy Demian Tassyval és Romul Ladeával beszélgetve: „mindketten igen vágnak vissza, és megbíztak, hogy mindent kövessünk el, hogy az iskola visszakerüljön ide.”³⁵ Közvetlen és vallomásos sorokat ír visszatérési szándékáról Kovács Zoltánnak szóló levelében Romulus Ladea. „Ha csak teheti, ne kímélje a befolyását, és járjon közbe, hogy Kolozsvárra legyen kinevezve, a képzőművészeti iskolába. [...] Szőnyi Pista lent járt Bukarestben, és azt a hírt hozta, hogy Bukarestben leszek az ottani Intézetbe kinevezve. Én erdélyi vagyok, itt akarok tanítani, itt akarok dolgozni, itt van lehetőségem a saját elememben gondolkodni és élni.”³⁶

Ilyenformán került vissza a két kolozsvári művészeti intézetbe, illetve a Ion Andreescu főiskolára Aurel Ciupén, Romulus Ladeán kívül Atanasie Demian és Catul Bogdan. További meghívottak: Nagyváradról Miklóssy Gábor és Cs. Erdős Tibor, Désről Mohi Sándor, Temesvárról Vetró Artúr, Marosvásárhelyről Kádár Tibor, Bene József és Balaskó Nándor, Csíkzsögödről Nagy Imre. Tanára lett a főiskolának a szovjet fogságból hazatérő Abodi Nagy Béla, Kós András, Kósa-Huba Ferenc.

A főiskola működésének kezdeti szakaszában a tanári testület tagjainak száma 34 volt, s ennek mintegy 60%-a magyar. A fentebb említettek a tanárok törzskarát alkották, akik sok éven át nemzedékeket neveltek a művészet szeretetére. Politikai megrázkódtatások, ideológiai tisztogatások az ötvenes évek elején érték a testületet. 1951 áprilisában Kovács Zoltánt nemcsak tanulmányi igazgatói tisztségétől, de tanári állásától is megfosztották. 1952-ben Nagy Imre előadótanárt és Romulus Ladea professzort zsirosparasztnak (kuláknak) minősítve távolították el a főiskolából. A szobrászat tanára, Ladea később vissza-

került az intézetbe; ugyanazon a karon dolgozott a kortárs román művészet kiválósága, Ion Irimescu.

A klasszikus hármas osztású – festészet, szobrászat grafika – karon kívül fokozatosan iparművészeti szakok is létesültek. Rendszerint egy-egy hivatást érző tanár szervezésében alakult meg a főiskola textil, kerámia, üveg-művesség, formatervezés, majd legvégül fotóművészeti szaka.

Több nemzedék őrzi emlékezetében Miklóssy Gábor imponáló tudású korrektúráit, vagy olyan tanárok bátor állásfoglalásait, mint Kádár Tibor, akik a dogmatizmus legszorongatóbb éveit is lehetőséget találtak a szabadabb tájékoztatásra, így – csak példaként – a könyvtárakban letiltott „formalista” művek, a francia impresszionisták albumai bemutatására.

A magyar diákok létszáma igen jelentős, és mindmáig igen hangsúlyos maradt. Arányszámuk nem csökkent azután sem, hogy a diktatúra utolsó évtizedében a humán jellegű oktatás minden szintű visszaszorításával együtt a művészeti képzés különösképpen a szélre sodródott. Az 1980–1981-es tanévben a főiskolának 191 hallgatója volt, akik közül 106 román, 80 magyar, 4 német és egy más nemzetiségű. 1989–1990-ben a hallgatók száma alig haladta meg a százat, akiknek körülbelül az egynegyede volt magyar ajkú.³⁷

A magyar oktatási nyelv *elsorvasztásának* történeti szakaszai és megszorító fokozatai vannak.

Az 1956-os magyar forradalom erdélyi retorziója súlyos csapást mért a főiskolára. Több magyar diákot (Balázs Imre, Tirnován Arisztid) börtönbüntetéssel sújtottak vagy kizártak. Aurel Ciupe rektori működése után (1950–1955) a teljesen más szellemű, sovíniszta beállítottságú Daniel Popescu került az intézmény élére (1955–1972). Alatta folyamatos erózióval pusztultak le a magyar oktatás biztosítékai. Megtalálták a módot a magyar tanárok számának gyors csökkentésére is. 1972-ben az addig önálló hároméves rajztanárképző teljes román tanári karát úgy vette át a főiskola, hogy a magyar oktatók jó részét nyugdíjazták. Tendenciaszerűen folytatódott ez a folyamat –mert átgondolt pártpolitikai stratégia volt – Mircea Bălău (1972–1975) és Feszt László (1976–1984) rektorsága idején is. Míg 1980–1981-ben 15 magyar tanár oktatott a főiskolán (az összlétszám 53), az 1989-es változások évében mindössze 4. A kendőzetlen románosítás az 1980-as évek derekára esik. Jóllehet ez a főiskola alapító szabályával teljesen ellentétes volt, az 1985–1986-os tanévtől a magyar nyelvet kitiltották a kolozsvári főiskoláról. Az eredeti kétnyelvűség nemcsak a műhelyórákon szűnt meg, hanem az elméleti tantárgyak előadásában is, ahol pedig azelőtt olyan szuggesztív alkatú tanárok működtek, mint a művészet-történetet, illetve esztétikát tanító Borghida István és Földes László.

Mindez a történetek fölülnézeti képe.

Életközlelől ez a főiskola a művészképzők élénk, vitáktól pezsgő hangulatát árasztotta. A fiatalokra hatni, velük bánni tudó tanárok megértő támogatói lettek az első szárnypróbálgatásoknál tartó növendékeknek. Közös emlékeik maradtak a Mátyás-házi esték, a klubélet, a műhelyórák és vizsgakiállítások. Ez a nosztalgia keltette életre az egykori végzősök találkozóit és kiállításait, legutóbb a Miklóssy Gábor és növendékei Budapesten és Marosvásárhelyen szervezett tárlatát.³⁸

Nem feledhető: ez a főiskola, a nagyszámú román diplomás mellett az erdélyi magyar alkotók több mint 90%-ának adott oklevelet. Alma matere volt a mai nemzedék tagjainak, húsztól hatvanéves korig, akik a szülőföldön vagy szerte a világban élnek.

Székely Bertalantól a performanszig

Az oktatástörténetből a művészet stílustörténete is végigkísérhető. Nincs ez másként az erdélyi képzőművészet esetében sem.

Még az *akadémizmus* alapállásából indultak ki azok a tanárok, akik a budapesti Képzőművészeti Főiskolán (vagy éppen annak korábbi, mintarajziskola korszakából) Székely Bertalan vagy Lotz Károly tanítását hasznosították. Nemcsak a főiskolát vezető Papp Sándornál, de a szabadiskolát fenntartó Szopos Sándornál is nyomon követhető a hagyományokhoz való végtelen ragaszkodás. A szakmabeli tudás, mindenekelőtt a rajztudás kétségkívül az oktatómunka alapja. Nemzedéki konfliktusokra, vitákra az adott okot, hogy a régi iskola hívei ilyen elvárásokat fogalmaztak meg az élő művészetet megmérgetető kritikában is, erősítve ezzel a konzervativizmus állásait.

A tájékozódás lényegesen szabadabb szellemével találkozhattak a növendékek a nagybányai művésztelepen és festőiskolában. Kiállítások sora, a művészet állandó megújulását hirdető alkotók jelenléte ösztönözte a fiatalokat. A kolozsvári és temesvári iskolának, a Belle-Arte korszakának tanárai a *poszt-impreszionista* francia festészet búvkörében oktatták növendékeiket. Van Gogh, Cézanne szelleme sugárzott a vizsgakiállítások munkáiról, de az önálló kiállításokig eljutott alkotók képeiről is. Olyan erős a Párizst látott tanárok indukálta szemlélet, hogy elfedte nemcsak a két világháború közti magyar művészetnek, de az erdélyi művészetnek is e hatásoktól távolabb álló eredményeit. Nem jutott el hozzájuk Mattis Teutsch absztrakciója, és csak későn, áttételesen Nagy István föld- és emberközeli drámai művészete. Bár igaz, hogy Nagy István festészete lenyűgözte a művészt személyesen is ismerő pályatársakat (Aurel Ciupe, Demian Tassy), de az oktatómunka más példaképekre alapozott. A má-

sodik világháborút követően újraalakult főiskolán Kádár Tibor mutatta be növendékeinek az erdélyi festészet Nagy István-i vonulatát azon a szemléltető kiállításon, melyet magántulajdonban lévő művekből a Mátyás-szülőházban szervezett.³⁹

Ám a korszakra korántsem ezek a szemhatárt tágító kezdeményezések voltak a jellemzőek. A *proletkultus ideológia*, a „formájában realista, tartalmában szocialista” művészet jelszava, a szovjet művészet szolgai utánzása vetette vissza az alkotó gondolat szabadságát. Kitérés kísérleteket a *formalizmus* vádjával nyestek vissza. Olyannyira bénító volt ez a szellemi kényszerzubbony – Erdélyben hosszabb ideig tartóan, mint Magyarországon –, hogy szorításából tanárok, növendékek nehezen tértek magukhoz. Mindezt tetézte az elszigeteltség, a határok lezártága, az európai kultúrközpontokkal korábban élénk kapcsolatok fölszámolása.

Nehéz kimondani, mert súlyos valóságot és terhes örökséget takar: *posztdogmatista* korszakából a kortárs erdélyi művészet idősebb nemzedéke máig sem tudott megszabadulni.

A mai főiskolai élet és közösségi szervezőforma ezen örökség fölszámolása jegyében alakult át. Türelmetlen, gyors, gátjaszakadtan sodró volt ez a változás. Az újrászövődő, a határokon szabadon átnyúló kapcsolatok a kortárs művészet legújabb megnyilatkozási formáit honosították meg ebben a régióban is. Ha Baász Imre egykori Médium kiállításai még a rendszer tilalomfáit kikerülve jöttek létre, az elmúlt tíz évben már a főiskola maga adta meg a kellő támogatást ahhoz, hogy növendékei számítógépes- és fotógrafikával, performansszal jelentkezzenek. A Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola a vizuális művészetek oktatási intézetévé alakult át (román neve: Academia de Arte Vizuale Ion Andreescu). Külföldi előadókat hívtak meg (legutóbb az Egyesült Államokból), a növendékek magyarországi vagy nyugati államokbeli továbbképzésének lehetősége lényegesen bővült. Messzire elmaradt ugyanakkor a várakozástól – Románia gazdasági helyzetéből következően – az oktatási szemléltetési eszközök korszerűsítése, tárgyi fölszereltsége. Az oktatás feladatait a főiskola harmadik nemzedékéhez tartozó tanárok vették át. Felkészültségük esetenként elmaradt az elvárásoktól.

A rendszerváltás nem állította helyre a kolozsvári főiskola eredeti kétnyelvűségét. Ha a strukturális változásokra nem volt politikai szándék és akarat, az sem hallgatható el, hogy az anyagi és személyi feltételek is hiányoztak hozzá. A változás annyi, hogy Ioachim Nica rektorsága alatt az elméleti tantárgyakat a továbbra is nagyszámú magyar diákság ismét *anyanyelvén* tanulhatta. (A művészettörténet magyar tanárai az elmúlt tíz évben Kovács András, Murádin Jenő, Lengyel Loránd, Muresán Károly voltak).

Az erdélyi magyar művészeti oktatás megteremtésére tervek és elképzelések születtek csupán. Egyik változat szerint a Magyar Művészeti Intézet újraalakítása lenne elképzelhető, ahol a magyar növendékek a Ion Andreescu főiskolán kapott alapképzés után az ottani tanrendben nem szereplő tudományágakra szakosodnának. Így lehetőségük lenne muzeológiát, műtárgy-restaurálást, művészetmenedzselést vagy külön egyházművészetet tanulni. Ebben a szervezeti keretben kapna helyet a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen pár éve működő magyar nyelvű művészettörténeti képzés is.⁴⁰ Ahhoz, hogy az elképzelések valósággá váljanak, a romániai felsőoktatás rendszerének az állampolitika szintjén, az európai normákkal összhangban történő újjászervezésére van szükség.

Jegyzetek

25. Józsa Béla (1898–1943) publicista, költő és antifasiszta harcos. A nevét viselő közművelődési egyesület 1944–1948 között működött.
26. „Józsa Béla Atheneum képzőművészeti szabadiskolájának összefoglaló jelentése”. Kovács Zoltán szakosztályvezető – Kolozsvár, 1945. IX. 20-án. (Kézirat, Kovács Zoltán hagyatékában)
27. Magyar Népi Szövetség (1944–1953) – a romániai magyarság érdekvédelmi politikai szervezete, melyet a kommunista hatalom szüntetett meg, vezetőinek börtönbe juttatásával és diszkreditálásával.
28. *A romániai magyar főiskolai oktatás*. Kolozsvár, é. n. 14. p.
29. Balogh Edgár (1906–1996) szerkesztő, publicista, egyetemi tanár. Mint a Magyar Népi Szövetség alelnöke, a művelődési osztály vezetője vett részt a romániai magyarság oktatási és kulturális intézményeinek életre hívásában.
30. Murádin Jenő: Kovács Zoltán. i. m. 72–73. p.
31. (h. e.): Kolozsváron kell összpontosítani az erdélyi magyar képzőművészet minden erejét. Világosság, Kolozsvár. 1947. január 31.
32. Páll Árpád beszélgetései Kovács Zoltánnal (kézirat, 1996).
34. Igazság [Kolozsvár], 1950. április 2.
35. Szolnay Sándor: *A világ legvégén. – Válogatott levelek és írások*. Kolozsvár, 1973, Dacia. 121–123. p.
36. Ladea, Romulus (1901–1970) keltezetlen levele, Kovács Zoltán hagyatékában.
37. *A romániai magyar főiskolai oktatás*. i. m. 17. p.
38. Sümegei György: *Orbis Pictus – Kolozsvárról*. (Miklóssy Gábor és növendékei c. kiállítás katalógusának előszava, Budapest, 2000.)
39. Murádin Jenő: *Nagy István*. Bukarest, 1984, Kriterion. 128. p.
40. Murádin Jenő: Tervezet az erdélyi magyar képzőművészeti oktatás újjászervezésére (kézirat, 1998).